

עץ החיים ועץ הדעת: מיתת הצדיקים ותנוכת המקדש

ראשי פרקים ללימוד לערב היארצייט השלישי של מנחם פרומן זצ"ל

מלמד: יהודה ליבס

שיחה יג (מהקובץ החדש: חסידים צוחקים מזה, 160 שיחות ששמענו מהרב מנחם פרומן, עם הערות מאת יוסי פרומן).

מה היה החטא של אדם הראשון? לפי הזוהר החטא לא היה שהוא אכל מעץ הדעת, אלא שהוא לא אכל קודם מעץ החיים. לא עירב ביניהם. אילו האדם היה אוכל קודם כול מעץ החיים, הוא היה יכול לאכול גם מעץ הדעת. עץ הדעת הוא השכינה, והחטא הוא הפרדה בינה לבין מקור החיים – הקב"ה. אילו היה אדם קודם לומד בישיבה ואחר כך הולך לאוניברסיטה – אז זה בסדר. הבעיה היא כשהדעת, אוניברסיטה למשל, עומדת בפני עצמה.

ובאמת, הרב למד באוניברסיטה העברית תואר ראשון בפילוסופיה ומחשבת ישראל. הוא השלים שלוש שנים מלאות של לימוד עם כל המבחנים והמטלות. אבל את העבודה האחרונה שהייתה חסרה לו כדי לקבל את התואר הוא סרב להגיש ולכן לא היה לו תואר. זו הייתה המחאה שלו כנגד "פסטיבל הדעת". [ולדעתי מזל גדול הוא שמנחם למד באוניברסיטה לפני שהלך לישיבה. לא היתה לו כל מחאה נגד פסטיבל הדעת, הוא לא 'סירב' רק היה עסוק. אני הייתי שם ואני יודע, הוא ביקש להשלים את התואר כמה פעמים ורק ביקש לדלג על הפורמליסטיקה, ובאמת לא היה זקוק לכך. גם לא לגמרי ברור מי עץ הדעת ומי עץ החיים, גם לדעתו. נראה שענפי שני העצים משתרגים זה בזה]

או בתרגום פחות אורתודוקסי: עץ הדעת הוא ההלכה וקיום המצוות. הבעיה היא כשההלכה הופכת להיות דבר שעומד בפני עצמו. כשאדם

מקיים את ההלכה לא מתוך אמונה, מתוך חיבור לנסתר, לקב"ה – יש בזה צד של חטא אדם הראשון. לכן מקדימים לעשיית המצוות את המילים "לשם ייחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה".

אני מבקש לפתח דווקא את 'תרגום השני', שלפיו, ולעומת עץ החיים, עץ הדעת הוא ההלכה וקיום המצוות. ולקשרו לפרשת השבוע – שמיני, שעניינה חנוכת המשכן, ושם מסופר:

וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נֹדֵב וְאַבְיָהוּא אִישׁ מִחֶמְתּוֹ וַיִּתְּנוּ כֶּהֵן אֵשׁ וַיְשִׂימוּ עָלֶיהָ קֹטֶרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְדֹנָד אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם: וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְדֹנָד וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי יְדֹנָד: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְדֹנָד לֵאמֹר בְּקִרְבִי אֶקְדֹּשׁ וְעַל פְּנֵי כָל הָעָם אֶכְבֵּד וַיִּדַּם אֶהֱרֹן: וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֲזִיזָאֵל דֹּד אֶהֱרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שָׂאוּ אֶת אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי הַקֹּדֶשׁ אֶל מַחוּץ לַמִּחֲנֶה: וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֵם בְּכַתְּמָתָם אֶל מַחוּץ לַמִּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן וְלֹאֵי תִמָּרַר בְּנֵיו רְאִישֵׁיכֶם אֶל תִּפְרְעוּ וּבְגֵדֵיכֶם לֹא תִפְרְמוּ וְלֹא תִמָּתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצַף וְאַחֲיֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִכּוּ אֶת הַשָּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְדֹנָד: וּמִפְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶן תִּמָּתוּ כִּי שָׁמֶן מִשְׁחַת יְדֹנָד עָלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כַּדְבַר מֹשֶׁה. וַיְדַבֵּר יְדֹנָד אֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: יֵן וְשָׂכַר אֶל תִּשְׁתֵּ אֶתְּהָ וּבְנֵיךָ אֶתְּהָ בְּבֹאֲכֶם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תִמָּתוּ חֲקַת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם: (וי' י א-ט).

אמביוולנטיות, בין החטא, אש זרה, ובין ובין קדושה, 'בקרובי אקדש' (ובאחרי מות 'בקרבתם לפני ה', ויקרא טז, א), בקרבתם ולא בהקריבם. זו לדעתי השניות שבשיחת מנחם, בין עץ הדעת, עץ ההלכה, האסור והמותר, לפי עץ החיים. הדבקות הדתית שמעבר להלכה ומכוננת אותה. ולכן מתאימה היא לשלב של הקדשת המקדש.

כך תפסו גם חז"ל (בבלי, זבחים, תורת כוהנים, ויקרא רבא), כפי שסיכם זאת רש"י בפרושו על הפסוקים דלעיל:

'הוא אשר דבר' וגו' - (זבחים קטו) היכן דבר? 'ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי' (שמות כט), אל תקרי בכבודי אלא במכובדי. אמר לו משה לאהרן: אהרן

אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בכ עכשיו
 רואה אני שהם גדולים ממני וממך (ת"כ וי"ר):

'וידם אהרן' - (שם ושם) קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו
 הדיבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין:

'בקרובי' - בבחירי: 'ועל פני כל העם אכבד' - כשהקב"ה עושה דין בצדיקים
 מתיירא ומתעלה ומתקלס אם כן באלו כ"ש ברשעים וכן הוא אומר (תהלים
 סח) 'נורא אלהים ממקדשיך' אל תקרא 'ממקדשיך' אלא ממקודשיך:

השכר שמקבל אהרן על שתיקתו היא האיסור על שתיית יין בכניסה למשכן.
 אינני בטוח שנדב ואביהוא נכנסו שתויי יין, מכל מקום נכנסו כשיכורים, שיכורי
 אהבה, וגם זה אסור, מצד ההלכה, עץ הדעת. ונראה שאהרן קיבל גם שכר
 אחר, הלכות עבודת יום הכיפורים, שנאמר:

וַיִּדְבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָּתָם לִפְנֵי יְהוָה וַיִּמָּתוּ: וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן אַחִיךָ וְאֵל יָבָא בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִבַּיִת לַפְּרֹכֶת אֶל
 פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל הָאָרֶן וְלֹא יָמוּת כִּי בְּעֵנָן אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת: בְּזֹאת יָבֹא
 אֶהֱרֹן אֶל הַקֹּדֶשׁ בְּפֶרֶן בֶּן בְּקָר לְחֻטָּאת וְאֵיל לְעֹלָה:

(וי' טז, א-ג)

ההלכה, עץ הדעת, אינה באה לקרב את האדם אל הקב"ה, זה עניינו של עץ
 החיים, החיים הנצחיים. ההלכה עניינה דווקא לסייג קרבה זו, שיחיה בעולם
 הזה, ואף שיעבוד את האל לא ימות.

אך כל זה, הלכה ועץ הדעת, היא לאחר שנתקדש המשכן. עצם קידושו,
 עצם כינון ההלכה, הוא מעבר לכך, הוא בעץ החיים, ודורש דבר שאין כמוהו
 בלתי הלכתי: קרבן אדם.

כך נוכל ללמוד גם מפינחס, בן אחיהם של נדב ואביהוא, שהוקדש
 לכהונה בזכות הריגה, אף על פי שהלכה בידנו, כהן שהרג את הנפש לא ישא
 את כפיו. לפי הזוהר בשעת קנאותו, כשהרג את זמרי בן סלוא, התעברו בו

נשמות דודיו, נדב ואביהוא שמתו בלי בנים, והוא המחזיר את שמם ונשמותיהם לפי חוק הייבום בפירושו הקבלי.

גם להריגת עובדי העגל היה צד של קורבן חניכה. ככתוב:

וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר יְדֹנָד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימוּ אִישׁ תְּרִבּוֹ עַל יָרְכוֹ עֲבְרוּ וְשׁוּבוּ מִשְׁעַר לְשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת קָרְבוֹ: וַיַּעֲשׂוּ כִּנְי לִוִי כְּדַבַּר מֹשֶׁה וַיִּפְלּוּ מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כְּשִׁלְשַׁת אֲלָפֵי אִישׁ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלֵּאוּ יִדְכֶם הַיּוֹם לִידֹנָד כִּי אִישׁ בָּכְנּוּ וּבָאָחִיו וְלָתַת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה: (שמות לז כז-כט)

קורבן כזה אינו אפשרי כמובן מצד ההלכה, שמנחם צ"ל זיהה כעץ הדעת. כך נעשה אפוא מצד עץ החיים, כי אין חיים בלי מוות. למוחי מתגנבת לעתים המחשבה שאף עצם חטא העגל נצרך לשם כך (באיזשהו מקום). ואולי כך נוכל להבין את מוערבותו העמוקה של אהרן בחטא זה, שעליה הוא לא נענש, אדרבא מכאן דווקא צמחה כהונתו. אולי אין קיום לדת שניתנת בהר סיני ומתקבלת בלי משבר. אין תקומה בלא שואה. או לפי מילות השיר 'ראש פינה' (שחיבר שלמה סקולסקי, בעיקבות תלייתו של שלמה בן יוסף): 'ובלילה עם חצות קול דממה דקה ירעד: אין כובשים את ראש הסלע אם אין קבר במורד'. ובאמת אף הייסוד הקדום של העם ומקדשו נזקק לבחינת קורבן אדם, לפחות לנכונות מצד אברהם להקריב את בנו, כך אפשר ללמוד מן הפסוק האחרון בפרשת עקידת יצחק:

אף חניכת בניית העולם הרוחני הזוהרי, כפי שהוא מתואר באידרא רבא, נזקק לקורבן אדם. ולא בכדי משווה זאת הזוהר לבניית העיר יריחו, שקוללה במלים. וַיִּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בְּעֵת הַהִיא לֵאמֹר אֲרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי יְדֹד אֲשֶׁר יָקוּם וּבְנֶה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ בְּבָכְרוֹ וַיִּסְדָּנָה וּבְצָעִירוֹ יִצְיֵב דְּלִתְיָהּ: (יהושע ו, כו), קללה שאכן התגשמה בימי אחאב מלך ישראל, כפי שנאמר: בְּיָמָיו בְּנֶה חֵיָאֵל בֵּית הָאֱלֹהִים אֶת יְרִיחָה בְּאֲבִירָם בְּכָרוֹ וַיִּסְדָּהּ וּבְשָׂגִיב \{וּבְשָׂגִיב\} צָעִירוֹ הִצִּיב דְּלִתְיָהּ כְּדָבָר יְדֹד אֲשֶׁר דָּבָר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון: (מ"א טז, לד). אבל לפי בת קול ששמע רשב"י באידרא, יש לראות בכך דווקא עניין חיובי:

תאנא, עד לא נפקו חברייא מההוא אדרא, מיתו רבי יוסי ברבי יעקב, ורבי חזקיה, ורבי ייסא, וחמו חברייא דהוו נטלין לון מלאכין קדישין בההוא פרסא, ואמר רבי שמעון מלה, ואשתככו, צווח ואמר, שמא חס ושלום גזרה אתגזר עלנא לאתענשא, דאתגלי על ידנא מה דלא אתגלי מיומא דקאים משה על טורא דסיני, דכתיב (שמות לד כח) ויהי שם עם יהו"ה ארבעים יום וארבעים לילה וגו', מה אנא הכא, אי בגין דא אתענשו: שמע קלא, זכאה אנת רבי שמעון, זכאה חולקך וחברייא אלין דקיימין בהדך, דהא אתגלי לכון מה דלא אתגלי לכל חילא דלעילא: אבל תא חזי, דהא כתיב (יהושע ו כו) בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה, וכל שכן דברעו סגי ותקיף אתדבקו נפשתהון, בשעתא דא דאתנסיבו, זכאה חולקיהון, דהא בשלימותא אסתלקו: (זוהר ח"ג קמד עמ' א-ב; אידרא רבא).

מותם של השלושה באידרא רבא, מתוך התלהבות מיסטית, דומה כמובן גם להסתלקותו של רשב"י בסוף אידרא זוטא, במילה 'חיים', המצביעה בבירור גם על עץ החיים.

דומה לכך בוודאי היא גם מיתתם של נדב ואביהו, גם היא מיתה מתוך קרבה ודבקות. ומצאתי שאומרים שבמיתתם זו חנכו לא רק את המשכן של מטה, אלא אף את בית המקדש של מעלה. כך מצאתי בדרשת הספד שנשא הרב חיים הכהן רפפורט, רבה של לבוב במאה השמונה עשרה, ומי שמונה להתווכח נגד הפרנקיסטים בוויכוח לבוב:

ודאי בנין חונה דעמא הוא, ונסי ציט סי סמיכי וזיל
 כורא חלקים מוקדסיך ודרסו במדרס מוקדסיך. וזיל
 דפנייהם סס חונה כי בלחה טעה סיאקס חוסכן למטה
 חוקס חוסכן סל מעלי לחקריז כסווחיהן סל לריקס
 כדאי צודיר פי כסא וליכ זא ספי מוקדסיך מוקדס
 חוס ר"ל וע"י מה ע"י מוקדסיך ר"ל כסווחיהן סל
 בריקים :

רדרון ויהי ציוס הסמיכי כ"ז סנאור ויהי אינו חלא
 לסון לער. ומה לער היה וניתח כדז וחזיהו
 והנה מטרעיה חור. הוא חסר רזר הי בקרצי חקדס
 פירטי ויכן דיצר ונקדס ככזרי חור. משה ידע הייתי
 סיחקדס. סניה צמידעיו ויהי סונר צי לו נך כר.
 וי"ל. מהו הענין סיחקדס צמידעיו ציס סומח לז.
 חלא הענין הוא. הלדיק הוא כמו ציה רחע. רוקדס
 סלמטה חסון נגד חקדס סלמעלי ע"כ כסנחחך חוסכן
 למטי כלס חקניה לחנך גיב ציה סוקדס סלמעלי ולקח
 חת כדז וחזיהו סה"י יותר מוקדסיס וצוס נחחנך למעלי
 כי סס לא מהו מחמת חטא רק אדרגא פכנס צהפני
 גדולי ומוסללי וכסאר/ כסומחס דצוק' למעלי ח"ס צקדנתי
 לסגי הי ולא חור צחקריצס חלא סס עלמס קרצ.
 וחלש זרה סול צעודס צגופס צחודס ע"כ כדצק כסומתי
 למעלי ולז כסחנך ציה סל מעלה כי כמו ס"ס: כתיב
 למטה אהרן כן למעלי. ויבאל. ונרוח צפסקי כי סוס
 הי כראי חליכס. אוחיה חסרן ויבאל :

ממני וממך כמו שכתבתי לעיל ונ"ל דזהו כוונת הכתוב
 וימותו לפני ה' כי אותן נשמות אל מעלה שהן לפני ה' היו
 מסתלקי' באותו הפעם וזהו הרמז כלשון בקרוכי ר"ל באותן
 נשמות שהן קרוכים לפני ה' שהן נשמות של מעלה משא"כ
 נשמות של מטה נסתלקו מהן מקודם וזש"ה גודא אלהים
 ממקדשיך ודרשו כמדרש ממקדשיך ונ"ל דשניהם הם אחת כי
 באותו שעה שהוקם המשכן למטה הוקם המשכן של מעלה
 להקריב נשמותיהן של נדוקים כדאיתא במ"ד פ' נשא
 זא"כ זהו הפירוש ממקדשיך מקדש ממש ר"ל וע"י מה ע"י
 ממקדשיך ר"ל נשמותיהן של נדוקים ודוק . ועפ"ז נ"ל
 יידי דיני דרתי אלה חלדתי בה ית אלה זרתי חזתי

עמוד מס 110 ברכת שמואל קוידאנובר, אהרן שמואל בן ישראל הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה